

Marek Osiewicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Analiza kwantytatywno-porównawcza słownictwa *Ksiąg o gospodarstwie* Piotra Krescentyna (1549)

Celem niniejszego artykułu jest analiza kwantytatywna słownictwa polskiego tłumaczenia dzieła Piotra Krescentyna *Ksiąg o gospodarstwie* i porównanie jej wyników z charakterystyką statystyczną przekładów: Nowego Testamentu z drugiej połowy XVI i z początku XVII wieku – dokonanej przez Tomasza Lisowskiego¹, oraz *Wizerunku własnego żywota człowieka poczciwego* Mikołaja Reja – przeprowadzonej przez Władysława Kuraszkiewicza². Aby umożliwić porównanie efektów analizy, zbadane zostały tylko te parametry statystyczne, które albo zostały wykorzystane w pracach poświęconych przekładom Nowego Testamentu i *Wizerunkowi*, albo były możliwe do obliczenia na podstawie przytoczonych w nich danych. Należą do nich: liczba wyrazów, liczba haseł, współczynnik obfitości K , średnia arytmetyczna frekwencji haseł, dyspersja haseł, parametr oryginalności słownictwa I , rozkład autosemantycznych części mowy oraz rozkład poszczególnych autosemantycznych części mowy.

Podstawę materiałową prezentowanej analizy stanowi tekst pierwszej edycji *Ksiąg o gospodarstwie* (dalej skrót: *Cresc*), dzieła wydanego w Krakowie przez oficynę Heleny Unglerowej (wdowy po Florianie Unglerze) w 1549 ro-

---

¹ T. Lisowski, *Sola scriptura. Leksyka Nowego Testamentu Biblii gdańskiej (1632) na tle porównawczym. Ujęcie kwantytatywno-dystrybucyjne*, Poznań 2010.

² W. Kuraszkiewicz, *Częstotliwość wyrazów w Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza i w Wizerunku Mikołaja Reja*, w: idem, *Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą*, Warszawa 1986, s. 694–714; idem, *Obfitość słownictwa w kilku dużych tekstach polskich*, w: idem, *Polski język literacki...*, s. 715–729; idem, *Uwagi o statystyce w Słowniku*, w: *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Mayenowa et al., t. 1: *A–Bany*, Wrocław 1966, s. XIV–XXV.

ku³. Dzieło to, będące pierwszą książką rolniczą w języku polskim, jest tłumaczeniem opartego na rzymskiej literaturze rolniczej, bardzo popularnego w średniowieczu i renesansie dzieła *Ruralia commoda*, napisanego przed 1300 rokiem przez włoskiego lekarza i przyrodnika, senatora Bolonii, Petrusa de Crescentiis (1230–1309)⁴. Polski przekład zdradza tłumacza dobrze obeznanego z polskimi realiami rolniczymi (świadczy o tym zastosowana w tłumaczeniu bogata rodzima terminologia rolnicza, a także dostosowanie tekstu do polskich realiów przyrodniczych); upatrywano go w Andrzeju Trzeciejskim starszym⁵, a także w Andrzeju Glaberze z Kobyлина⁶.

Tekst pierwszej edycji *Ksiąg o gospodarstwie* do tej pory rzadko stawał się podstawą szczegółowych analiz językoznawczych. Praca Franciszka Sławskiego sprowadza się do wybiórczego (ograniczonego do form dialektalnych lub rzadkich) omówienia słownictwa zabytku⁷. Zawarty w omawianym tekście materiał graficzno-językowy nie został również wykorzystany kompleksowo w *Słowniku polszczyzny XVI wieku*, w którym zabytek ten pojawia się jako źródło spoza kanonu podstawowego. Jedynym szczegółowym opracowaniem językoznawczym wykorzystującym omawiany tekst jest praca Mariana Boreckiego⁸ – dotyczy ona jednak wyłącznie oboczności *ir // er*.

Bazę porównawczą przeprowadzonej analizy tworzą teksty dwojakiego typu. Z jednej strony są to cztery tłumaczenia Nowego Testamentu: dwa z drugiej połowy XVI wieku, pochodzące z *Biblii brzeskiej* (1563) (dalej skrót: *B*)

³ Pełen tytuł dzieła ma postać: *Piotra Crescentyna Księgi o gospodarstwie, y o opatrzieniu rozmnożenia rozlicznych pożytkow, każdemu stanowi potrzebne*. Korzystano z egzemplarza będącego w posiadaniu Biblioteki Kórnickiej (Mikr., sygn. Mf 4935).

⁴ W.R. Rzepka, W. Wydra, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 1984, s. 375–376.

⁵ Wskazywać miała na to obecność w drugim wydaniu dzieła Krescentyna z 1571 roku wierszy Trzeciejskiego. Zob. S. Bąk, *Wstęp*, w: A. Trzeciejski, *Pisma polskie*, BPP seria P nr 9, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, s. 43; S. Hrabec, F. Peplowski, *Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w Słowniku Lindego*, Warszawa 1963, s. 48. Na podstawie wstępnej analizy językowej porównującej polski tekst *Ksiąg...* z tekstami Trzeciejskiego tezę tę odrzucił Franciszek Sławski, sugerując, że „tłumacza [...] należy szukać gdzieś z terenów pogranicznych polsko-łużyckich: południowo-zachodnia Wielkopolska północny Śląsk (F. Sławski, *Z lat czterdziestych XVI wieku*, „Język Polski” 1972, s. 251–252).

⁶ *Drukarze dawnej Polski. Od XV do XVIII wieku*, red. A. Kawecka-Gryczowa, t. 1: *Małopolska*, cz. 1: *Wiek XV–XVI*, Wrocław 1983, s. 314. Wielkopolskie pochodzenie tłumacza *Ksiąg...* potwierdza Maria Karplukówna, stwierdzając w tekście szereg północnopolskich cech głosowych (M. Karplukówna, *Regionalizmy w języku Andrzeja Cervusa z Tucholi*, Wrocław 1971, s. 39).

⁷ F. Sławski, op.cit.

⁸ M. Borecki, *Kształtowanie się normy językowej w drukach polskich XVI wieku (na przykładzie oboczności typu pierwszy // pierwszy)*, Wrocław 1974.

i z *Biblii* Jakuba Wujka (1599) (dalej skrót: *W*), oraz dwa przekłady wydane w pierwszej połowie XVII wieku – *Nowy Testament gdański* (1606) (dalej skrót: *N*) i *Nowy Testament z Biblii gdańskiej* (1632) (dalej skrót: *G*). Z drugiej strony bazę tę dopełnia *Wizerunk własny żywota człowieka poczciwego* (1558) (dalej skrót: *Wiz*), wierszowany⁹ utwór należący do gatunku utworów parenetycznych, będący dość swobodną adaptacją dzieła *Zodiacus vitae* (1531) autorstwa włoskiego humanisty Palingeniusa¹⁰. Analiza niniejsza polegać będzie zatem na zestawianiu charakterystyk kwantytatywnych tekstów odmiennych pod względem genologicznym.

1. Liczba wyrazów *U* i liczba haseł *H*

Punktem wyjścia każdej analizy statystycznej słownictwa tekstu jest liczba wyrazów *U*, charakteryzująca jednocześnie długość tekstu, oraz liczba haseł *H*. Analizowany tekst tworzy ciąg o długości 183 892 wyrazów będących tekstowymi realizacjami 9676 haseł. Pod względem objętości tekst ten należy – wedle klasyfikacji długości tekstów szesnastowiecznych dokonanej przez Kuraskiewicz¹¹ – do tekstów najdłuższych (powyżej 100 000 wyrazów), zbliżony jest pod względem objętości do *Zielnika* Stefana Falimirza (190 200 wyrazów, 8800 haseł) i do *Zwierciadła* Reja (184 000 wyrazów, 9670 haseł). Pod względem tej typologii teksty analizowane przez Lisowskiego również plasują się w grupie tekstów najdłuższych, jednak ich średnia długość jest o 27% mniejsza niż długość *Cresc* (133 954 wyrazy, 5380 haseł), zaś *Wiz*, z objętością wynoszącą 91 002 wyrazy (6504 haseł), plasuje się w grupie wyrazów długich (między 30 000 a 100 000 wyrazów) i jest o ponad połowę krótszy niż *Cresc*.

Poświadczane przez porównywane teksty dysproporcje w zakresie długości tekstu (wartości parametru *U*) wymagają przyjęcia w dalszej części kategorycznego zakazu wyciągania wniosków z zestawiania danych bezwzględnych – siłą rzeczy zatem przeprowadzona analiza kontrastywna opiera się na porównywaniu wartości parametrów statystycznych, przede wszystkim wskaźników odsetkowych.

---

⁹ Choć zdaniem Jerzego Ziomek w przypadku gatunków parenetycznych raczej nie należy przeciwstawiać formy prozaicznej formie wierszowej – są to dzieła o charakterze hybrydycznym (J. Ziomek, *Literatura Odrodzenia*, Warszawa 1987, s. 81).

¹⁰ Ibidem, s. 88.

¹¹ W. Kuraskiewicz, *Uwagi o statystyce...*, s. XV.

2. Współczynnik obfitości słownictwa K

Współczynnik ten jest ilorazem liczby haseł H i pierwiastka kwadratowego liczby wyrazów U ; jego wartość w sposób wprost proporcjonalny określa zasób leksykalny tekstu¹². Dla *Cresc* wynosi on $K = 22,6$. Wartość ta sytuuje dzieło Krescentyna w grupie tekstów o wysokim wskaźniku obfitości słownictwa, znacznie przewyższającym wartości uzyskane dla tekstów analizowanych przez Lisowskiego (G : $K = 14,1$; N : $K = 15,3$; B : $K = 14,1$; W : $K = 15,2$), a także dla *Żywotów filozofów* Marcina Bielskiego ($K = 14,0$), *Ewangeliarza* ($K = 16,7$) i *Postylli* Reja (w analizowanych częściach tekstu odpowiednio: I część $K = 19,4$; II część $K = 17,0$)¹³. W zakresie tego parametru *Cresc* pozostaje zbliżony z tekstem *Wizerunku* ($K = 21,6$), a także z tekstem *Psalterza* Jana Kochanowskiego ($K = 23,0$)¹⁴. Obliczona dla *Cresc* wartość współczynnika K pozostaje poza tym w zgodzie z obserwacjami Kuraszkiwicza dotyczącymi zależności tego parametru od tematyki tekstu. Z przeprowadzonych przez niego analiz wynika, że obfitszym słownictwem odznaczają się teksty o treści pełnej realiów niż teksty liryczne i religijne, zasobne w słownictwo abstrakcyjne¹⁵. *Cresc* jest dziełem bez wątpienia obfitującym w informacje dotyczące realiów, na dodatek dotyczących dość różnorodnego zestawu dziedzin szczegółowych (od stawiania parkanu do leczenia różnych chorób), co – zdaniem Kuraszkiwicza – również przyczynia się do wzrostu wskaźnika K ¹⁶.

3. Średnia arytmetyczna częstości występowania haseł F

Parametr ten, określający przeciętną częstość występowania haseł, oblicza się, dzieląc liczbę wyrazów przez liczbę haseł ($F = U/H$)¹⁷. Jego wartość jest wprost proporcjonalna do różnorodności słownictwa tekstu¹⁸. W *Cresc* wynosi ona $F = 19$, czyli znacznie mniej niż przeciętna częstość haseł w *NT – G*: $F = 26$; N : $F = 24$; B : $F = 26$; W : $F = 24$ ¹⁹, ale więcej niż wartość F obliczona

¹² Ibidem, s. XIV–XVI.

¹³ W. Kuraszkiwicz, *Obfitość słownictwa...*, s. 717.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, s. 718.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ R. Hammerl, J. Sambor, *Statystyka dla językoznawców*, Warszawa 1990, s. 44.

¹⁸ J. Sambor, *Badania statystyczne nad słownictwem (na materiale Pana Tadeusza)*, Wrocław 1969, s. 68–69.

¹⁹ T. Lisowski, op.cit., s. 51.

dla *Wiz*: $F = 14^{20}$. Zasadniczo świadczy to o mniejszej różnorodności słownictwa *Ksiąg...* i *Wizerunku* w porównaniu ze słownictwem *NT*. Pamiętać jednak należy o tym, że wartość średniej arytmetycznej jest wrażliwa na skrajne wartości badanej cechy, co jest bardzo niekorzystne przy badaniu rozkładów empirycznych silnie asymetrycznych – a do takich należą m.in. rozkłady częstości występowania hasałów w tekstach²¹. Z tej ogólnej obserwacji wynika w sposób oczywisty, że nie powinno się porównywać wartości F obliczonych dla ciągów wyrazów o różnej długości²² – a takimi ciągami wyrazów są właśnie porównywane teksty (między długością *Cresc* a długością przekładów zachodzi dysproporcja wynosząca w przybliżeniu 50 000 wyrazów, *Wiz* natomiast jest krótszy od *Ksiąg...* o 92 890 wyrazów – różnica wynosi więc prawie 50%). Wartość parametru F mimo to jest godna uwagi, ponieważ stanowi podstawę badania dyspersji hasałów.

4. Dyspersja hasałów

Podstawą ogólnej segmentacji statystycznej hasałów o różnych częstościach jest współczynnik F (średnia arytmetyczna częstości występowania hasałów). Hasła o częstości F są hasłami o przeciętnej częstości występowania, hasła o częstości wyższej niż F to hasła częste, zaś hasła o częstościach niższych niż F to hasła rzadkie. W celu porównania dyspersji²³ hasałów w *Cresc*, w *NT* i w *Wiz*, w niniejszej analizie przyjęto bardziej szczegółową segmentację frekwencyjną hasałów zaproponowaną przez Kuraszkiewicza²⁴, zastosowaną również w pracy Lisowskiego²⁵. Podział ten polega na wyodrębnieniu wśród hasałów sześciu grup frekwencyjnych:

- 1) hasła o najwyższej częstości – 1% wszystkich hasałów tekstu,
- 2) hasła bardzo częste – 4% wszystkich hasałów tekstu,
- 3) hasła niezbyt częste, ale o częstości wyższej niż przeciętna F ,
- 4) hasła o częstości przeciętnej, czyli równej F ,

²⁰ W. Kuraszkiewicz, *Częstotliwość wyrazów...*, s. 699.

²¹ R. Hammerl, J. Sambor, op.cit., s. 50.

²² Por. J. Sambor, *Słowa i liczby. Zagadnienia językoznawstwa statystycznego*, Wrocław 1972, s. 30–31.

²³ W statystyce mierzenie dyspersji cechy polega na stosowaniu specjalistycznych miar statystycznych, m.in. rozstępu, wariancji, odchylenia standardowego, współczynnika zmienności itp. (R. Hammerl, J. Sambor, op.cit., s. 50–63). Wartości tych miar nie pokazują jednak struktury frekwencyjnego rozproszenia hasałów, stąd badanie dyspersji hasałów za pomocą analizy stosunku miar pozycyjnych wydaje się być bardziej pouczające.

²⁴ W. Kuraszkiewicz, *Częstotliwość wyrazów...*, s. 696–708.

²⁵ T. Lisowski, op.cit., s. 52–56, 74–76.

- 5) hasła rzadkie, o częstości poniżej F , ale większej od 1,
 6) hasła bardzo rzadkie (wyjątkowe), o częstości równej 1.

Dyspersję hasel leksykonu *Cresc* pod względem ich frekwencji tekstowej w wyszczególnionych grupach ilustruje tabela 1.

Tabela 1. Dyspersja hasel w *Cresc*

gr. fr.	Hasła				Wyrazy		Stosunek grup 1, 2, 3 do 4, 5, 6			
	ranga	frekwencja	liczba	odsetek	liczba	odsetek	hasła		wyrazy	
							liczba	odsetek	liczba	odsetek
1.	1–29	5 877–255	96	1,0	97 095	52,8	1 045	10,8	155 190	84,4
2.	94–239	252–48	388	4,0	41 227	22,4				
3.	240–267	47–20	561	5,8	16 868	9,2				
4.	268	19	53	0,5	1 007	0,6	8 631	89,2	28 702	15,6
5.	269–285	18–2	4 498	46,5	23 615	12,8				
6.	286	1	4 080	42,2	4 080	2,2				

Z danych zaprezentowanych w tabeli 1 wynika, że w *Cresc* rozrzut hasel pod względem odsetka częstości występowania jest bardzo zbliżony do obliczeń sporządzonych dla NT^{26} . Różnice w proporcjach hasel częstych (grupy 1, 2, 3) i rzadkich (4, 5, 6²⁷) są nieznaczne – nie przekraczają 1% (*Cresc* – częste: 10,8% // rzadkie: 89,2%; *G* – 10,1% // 89,9%; *N* – 9,9% // 90,1%; *B* – 10,3% // 89,7%; *W* – 9,87% // 90,2%). Jeszcze bardziej zbliżone w porównywanych tekstach są stosunki między liczbami wyrazów od hasel częstych i od hasel rzadkich – różnice w poszczególnych grupach albo nie występują wcale, albo nie przekraczają 0,3% (*Cresc* – częste: 84,4% // rzadkie: 15,6%; *G* – 84,4% // 15,6%; *N* – 84,2% // 15,8%; *B* – 84,7% // 15,3%; *W* – 84,2% // 15,8%). Dość podobnie wyglądają też proporcje między odsetkiem hasel w grupach 3 i 4²⁸ (*Cresc* – 5,8% i 0,5%; *G* – 5,1% i 0,5%; *N* – 5% i 0,5%; *B* – 5,3% i 0,3%; *W* – 4,8% i 0,4%) i między odsetkiem wyrazów we wszystkich sześciu grupach (*Cresc* – 52,8%, 22,4%, 9,2%, 0,6%, 12,8% i 2,2%; *G* – 53,7%, 22,8%, 8%, 13,9% i 1,3%; *N* – 54,2%, 22,3%, 7,7%, 0,5%, 13,8% i 1,5%; *B* – 53,1%, 23,5%, 8,1%, 0,3%, 13,7% i 1,3%; *W* – 54,0%, 22,7%, 7,5%, 0,4%, 13,9% i 1,5%). Istotne różnice dotyczą jedynie proporcji między udziałem hasel w grupach frekwencyjnych 5 i 6 – podczas gdy w przekładach udział ten mie-

²⁶ Ibidem, s. 54–55.

²⁷ Grupę 4 z hasłami o przeciętnej częstości za Lisowskim zaliczam do hasel rzadkich (ibidem).

²⁸ Zgodnie z założeniami Kuraskiewicza, grupy 1 i 2 w przypadku hasel charakteryzują się z góry określonym odsetkiem (odpowiednio 1% i 4%).

ści się w przedziale 54,3%–56,6% w grupie 5 i w przedziale 32,9%–35,3% w grupie 6, to w przypadku *Cresc* proporcje między odsetkiem hasel w obu tych grupach są mniej więcej wyrównane i wynoszą 46,5% dla grupy 5 i 42,2% dla grupy 6. Pod tym względem dyspersja hasel w *Cresc* zbliżona jest do rozrzutu hasel w *Wiz*, gdzie stosunek hasel z grup frekwencyjnych 5 i 6 wynosi 47,0% // 40,3%²⁹ (choć łącznie dają one – w porównaniu z *Cresc* – więcej wyrazów – 18%; *Cresc*: 15%, tekst ten pod tym względem zbliżony jest do *NT*: między 15,0% a 15,4%). Większy udział hasel w grupie 6 i mniejszy w grupie 5 w *Cresc* i *Wiz* niż w *NT* świadczy o większej różnorodności leksykalnej tych tekstów; wniosek ten dotyczy zwłaszcza *Cresc*, poświadczającego największy spośród porównywanych tekstów odsetek hasel o $F = 1$ (42,2%; *Wiz*: 40,3%; *NT*: 32,9%–35,3%).

5. Parametr oryginalności słownictwa *I*

Parametr ten pokazuje stosunek słownictwa bardzo rzadkiego do ogólnej liczby hasel. Jest wyrażany przez iloraz liczby hasel o frekwencji równej 1 poświadczonych w całym tekście i liczby wszystkich hasel tego tekstu H ; im wartość wskaźnika jest wyższa, tym bardziej oryginalne jest słownictwo danego tekstu. Metoda ta, zaproponowana przez Pierre'a Guirauda, jest szczególnie przydatna do porównywania słownictwa tekstów o różnej długości, ponieważ wskaźnik I nie jest zależny od tego parametru³⁰. Wartość wskaźnika I obliczona dla lekсыki bardzo rzadkiej poświadczonej w *Cresc* wynosi $I = 0,4$ – jest zatem wyższa niż wartość wskaźnika I obliczona dla przekładów (dla wszystkich $I = 0,3$)³¹ i równa wartości wskaźnika charakteryzującego leksykon *Wiz*³². Po raz kolejny słownictwo *Cresc* wykazuje – podobnie jak słownictwo *Wiz* – większe zróżnicowanie niż zbiór leksemów poświadczonych w *NT*.

6. Charakterystyka kwantytatywna autosemantycznych części mowy

Grupa analizowanych autosemantycznych części mowy składa się z rzeczowników, czasowników, imiesłowów przymiotnikowych, przymiotników

²⁹ W. Kuraszkiewicz, *Częstotliwość wyrazów...*, s. 699.

³⁰ J. Sambor, *Słowa i liczby...*, s. 222.

³¹ T. Lisowski, *op.cit.*, s. 58.

³² Wartość wskaźnika I dla *Wiz* obliczona została na podstawie danych bezwzględnych zamieszczonych w artykule W. Kuraszkiewicza *Częstotliwość wyrazów...*, s. 699.

i przysłówków³³. Za Lisowskim wyłączono także z grupy autosemantycznych części mowy liczebniki³⁴. Zgodnie z zasadami przyjętymi w *Sola scriptura...* przyjęto też interpretację imiesłów odmiennych jako oddzielnych części słownika³⁵, i choć w obliczeniach ukazujących dyspersję części mowy włącza się je tam do grupy haseł czasownikowych³⁶, a z tego powodu poświęcony temu zagadnieniu etap porównywania *Cresc* i *NT* jest interpretacyjnie uboższy (dane dotyczące czasowników są jakościowo nieporównywalne), to zastosowane rozwiązanie okazało się efektywne, umożliwiło bowiem sporządzenie osobnej niż dla porównania *Cresc* i przekładów, sumującej dane bezwzględne charakteryzujące przymiotniki i imiesłowy, podstawy porównawczej pozwalającej porównać dane dotyczące przymiotników obliczone w taki właśnie sposób przez Kuraskiewiczza dla *Wiz*³⁷. Analiza porównawcza dyspersji haseł i wyrazów poszczególnych części mowy przeprowadzona zostanie osobno w odniesieniu do danych charakteryzujących leksykony *NT* i *Wiz* z uwagi na odmiennosc metod obliczania dyspersji haseł i wyrazów należących do poszczególnych części mowy, zastosowanych przez Kuraskiewiczza i Lisowskiego (problem ten zostanie rozwinięty niżej). Z uwagi na to, że w swojej analizie Kuraskiewiczz włączył do zbioru przysłówków zaimki nieodmienne³⁸, porównanie charakterystyk kwantytatywnych *Cresc* i *Wiz* nie obejmie haseł i wyrazów przysłówkowych.

³³ Jest to wąskie rozumienie kategorii autosemantycznych części mowy: w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* pod red. K. Polańskiego (Wrocław 1993) za autosemantyczne części mowy uznaje się też wykrzykniki (autosemantyczne o funkcji ekspresywnej) i zaimki (autosemantyczne o funkcji symbolicznej wskazujące) (hasło: *Części mowy*). Przyjęte tu za Lisowskim wąskie rozumienie autosemantyczności ogranicza ją do wyrazów autosemantycznych o funkcji symbolicznej szeregujących (liczebniki) oraz nazywających (rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki, przysłówki). Po wyłączeniu z zestawienia liczebników (za Lisowskim, u którego decyzja ta wynika ze specyfiki przyjętej w pracy perspektywy translatorycznej, zob. przypis następny), w niniejszej analizie przez wyrazy autosemantyczne rozumie się leksemy autosemantyczne o funkcji symbolicznej nazywające.

³⁴ Przeprowadzona przez Lisowskiego analiza porównawcza struktury kwantytatywnej przekładów biblijnych i ich greckiej podstawy pomija liczebniki, ponieważ „polskie ekwiwalenty ich odpowiedników tekstu wyjściowego semantycznie i strukturalnie są im tożsame” (T. Lisowski, op.cit., s. 59). Jednym z głównych celów niniejszej analizy jest przeciwstawienie jej wyników wynikom uzyskanym dla analizowanych w *Sola scriptura...* przekładów Nowego Testamentu, włączenie więc liczebników do badań udziału słownictwa autosemantycznego w leksykonie *Cresc* byłoby bezcelowe.

³⁵ T. Lisowski, op.cit., s. 59. Jest to też zasada stosowana przy opracowywaniu *Słownika Polszczyzny XVI wieku* (dalej: *SPXVI*) (K. Wilczewska, *Zasady redakcyjne Słownika, w: Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Mayenowa et al., t. 1: *A–Bany*, Wrocław 1966, s. XXVII).

³⁶ T. Lisowski, op.cit., s. 69, 74–76.

³⁷ W. Kuraskiewicz, *Częstotliwość wyrazów...*, s. 702.

³⁸ Ibidem, s. 702.

W leksykonie *Cresc* udział autosemantycznych części mowy jest znacznie wyższy niż w *NT*. Z danych zawartych w tabeli 2 wynika, że w *Księgach...* haseł tego typu jest 9342, co stanowi 96,5% haseł słownika tekstu; pochodzące od nich wyrazy osiągają natomiast pułap 58,3%. Wartości te są w większości ponad 10% wyższe niż wartości obliczone dla *NT*³⁹; wyjątek stanowi procent użyć wyrazów od haseł autosemantycznych w *W* (jest to odstępstwo niewielkie: 9,8%). Większy udział haseł autosemantycznych w *Cresc* świadczy o jego bogactwie treściowym – z zestawienia bowiem wynika, że pozostałe, „nienazywające”⁴⁰ części mowy (liczebniki, zaimki, przyimki, spójniki, partykuły i wykrzykniki⁴¹) stanowią zaledwie 3,5% haseł i 41,7% wyrazów tego tekstu (w przekładach: 8,3%–7,4% haseł i 53,5%–51,5% wyrazów). Pod tym względem *Cresc* wykazuje zbieżność z *Wiz*, który w omawianym zakresie charakteryzuje się niemal identycznymi parametrami odsetkowymi: $H_{as} = Cresc$ 96,5% // *Wiz* 96,8%; $U_{as} = Cresc$ 58,3% // *Wiz* 57,6%).

Tabela 2. Udział autosemantycznych części mowy w *Cresc*, *NT* i *Wiz*

	H_{as}	$\%H_{as}$	U_{as}	$\%U_{as}$
<i>Cresc</i>	9 342	96,5	107 227	58,3
<i>G</i>	4 797	92,1	63 658	46,7
<i>N</i>	5 112	92,1	62 724	47,6
<i>B</i>	4 801	91,7	63 851	46,5
<i>W</i>	5 105	92,6	63 150	48,5
<i>Wiz</i>	6 294	96,8	52 405	57,6

6.1. Ogólny udział części mowy w leksykonie *Cresc*

6.1.1. Parametry charakteryzujące rzeczowniki – H_s , U_s , L_s

Udział rzeczowników w leksykonie *Cresc* i w leksykonie porównywanych tekstów prezentuje tabela 3.

³⁹ T. Lisowski, op.cit., s. 73.

⁴⁰ Zob. przypis 33. Por. *Części mowy* [hasło], w: *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1991; *Części mowy* [hasło], w: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 1993.

⁴¹ Wedle podziału przyjętego przez redaktorów *SPXVI*. Zob. K. Wilczewska, op.cit., s. XXVI–XXVII.

Tabela 3. Udział rzeczowników w leksykonach *Cresc*, *NT*⁴² i *Wiz*⁴³

	H_s	$\%H_s$	U_s	$\%U_s$	L_s	$\%L_s(H)$	$\%L_s(U)$
<i>Cresc</i>	3 614	37,4	46 557	25,3	1 425	14,7	0,8
<i>G</i>	1 702	32,7	25 400	18,6	509	9,8	0,4
<i>N</i>	1 809	32,6	24 921	18,9	591	10,6	0,5
<i>B</i>	1 705	32,6	25 542	18,6	521	9,9	0,4
<i>W</i>	1 846	33,5	25 287	19,4	608	11,0	0,5
<i>Wiz</i>	2 508	38,6	20 088	22,1	965	14,8	1,1

Wśród porównywanych tekstów *Cresc* odznacza się wysokim, ale nie najwyższym udziałem haseł rzeczownikowych w leksykonie. Przekraczając wskazania charakteryzujące *NT* (*Cresc* – 37,4% // *NT* – między 32,6% a 33,5%), nie dorównuje jednak wysokiemu odsetkowi wystąpień haseł rzeczownikowych w *Wiz* (38,6%). Wysoki wskaźnik wystąpień haseł rzeczownikowych w *Wiz* przekłada się też na wysoki odsetek użyć pochodzących od nich wyrazów – pod tym względem charakterystyka słownictwa rzeczownikowego *Wiz* przekracza wskazania uzyskane dla *NT* (*Wiz* – 22,1% // *NT* – 18,6%–18,9%). Podobnie jest w przypadku *Cresc*, gdzie wysoki wskaźnik wystąpień haseł rzeczownikowych łączy się z wysokim odsetkiem użyć realizujących je wyrazów (25,3%), znacznie przekraczającym wskazania uzyskane dla przekładów i wyższym niż odsetek wyrazów rzeczownikowych w *Wiz*. Na szczególną uwagę zasługują dane dotyczące haseł rzeczownikowych o frekwencji równej 1 (L_s) – okazuje się, że zarówno *Cresc*, jak i *Wiz* wykazują się w tym punkcie zbliżonymi i znacznie wyższymi niż *NT* wartościami (*Cresc* – 14,7%, *Wiz* – 14,8% // *NT* – 9,8%–11,0%). Świadczy to o dużym udziale rzeczownikowych hapaks legomenów w leksykonie obu tekstów. Nieco inaczej wyglądają proporcje wyrazowych użyć rzeczowników bardzo rzadkich, mimo że *Cresc* znacznie przekracza wskazania uzyskane dla *NT* (*Cresc* – 0,8% // *NT* – 0,4%–0,5%) – wyższy niż w pozostałych tekstach odsetek tych wyrazów poświadczony został w *Wiz* (1,1%). Fakt wysokiego wskaźnika wystąpień wyrazów od bardzo rzadkich haseł rzeczownikowych w tekście Reja jest jednak efektem wrażliwości wskaźnika słownictwa rzadkiego (zwłaszcza w zakresie liczby wyrazów) na długość tekstów: im krótszy tekst, tym wskaźnik jest wyższy (tym więcej w nim hapaks legomenów)⁴⁴. Tym bardziej zwraca uwagę wyższy niż w przekładach pułap wystąpień haseł i wyrazów rzeczowników bardzo rzadkich – z uwagi na to, że jest to tekst znacznie od nich dłuższy (a zatem kierunek

⁴² T. Lisowski, op.cit., s. 60–63.

⁴³ W. Kuraszkiewicz, *Częstotliwość wyrazów...*, s. 702.

⁴⁴ J. Sambor, *Badania statystyczne nad słownictwem...*, s. 69.

wzrostu wartości odsetkowych dla L_s jest przeciwny od wskazywanego przez ogólną zależność L od U), dane te w szczególności sposób świadczą o wysokim udziale rzeczownikowych hapaks legomenów w leksykonie *Ksiąg...*, a tym samym o różnorodności tej jego części.

6.1.2. Parametry charakteryzujące czasowniki – H_{vcon} , U_{vcon} , L_{vcon}

Dane dotyczące statystycznych właściwości hasel i wyrazów czasownikowych (osobowych i nieosobowych form czasownika oraz imiesłowów nieodmiennych) prezentuje tabela 4.

Tabela 4. Udział czasowników w leksykonach *Cresc*, *NT*⁴⁵ i *Wiz*⁴⁶

	H_{vcon}	% H_{vcon}	U_{vcon}	% U_{vcon}	L_{vcon}	% $L_{vcon}(H)$	% $L_{vcon}(U)$
<i>Cresc</i>	3 041	31,4	31 827	17,3	1 398	14,4	0,8
<i>G</i>	1 841	35,3	29 328	21,5	615	11,8	0,5
<i>N</i>	2 020	36,4	28 497	21,6	727	13,1	0,6
<i>B</i>	1 893	36,1	29 416	21,4	682	13,0	0,5
<i>W</i>	2 008	36,4	28 939	22,2	725	13,1	0,6
<i>Wiz</i>	2 504	38,5	16 619	18,3	1 102	16,9	1,2

Pod względem odsetka hasel czasownikowych *Cresc* prezentuje znacznie niższe wskazania niż *NT* i *Wiz* (*Cresc* – 31,4% // *NT* – 35,3%–36,4% // *Wiz* – 38,5%). Niski udział hasel czasownikowych w leksykonie *Cresc* idzie w parze z niskim (najniższym spośród porównywanych tekstów) odsetkiem użycia pochodzących od nich wyrazów (*Cresc* – 17,3% // *NT* – 21,4%–22,2% // *Wiz* – 18,3%). Obie obserwacje świadczą o niewielkim udziale czasowników w słownictwie *Ksiąg...*, co potwierdzają też dane bezwzględne: wśród porównywanych tekstów *Cresc* jest jedynym, w którym liczba hasel rzeczownikowych znacznie przekracza liczbę hasel czasownikowych ($H_s = 3614$, $H_{vcon} = 3041$). W zakresie wyrazów rzeczownikowych liczebną przewagę ich użycie nad poświadczeniami czasowników notuje – obok *Cresc* – również *Wiz*, ale jest to przewaga tak nieznaczna, że w zasadzie można stwierdzić równoważność frekwencji obu części mowy w tym tekście ($H_s = 2508$, $H_{vcon} = 2504$); w *NT* liczba użycie wyrazów rzeczownikowych zawsze ustępuje liczbie użycie wyrazów czasownikowych (*G*: $H_s = 1702$, $H_{vcon} = 1841$; *N*: $H_s = 1809$, $H_{vcon} = 2020$; *B*: $H_s = 1705$, $H_{vcon} = 1893$; *W*: $H_s = 1846$, $H_{vcon} = 2008$). Na uwagę zasługuje niewielki – w porównaniu z odsetkiem hasel czasownikowych – procent użycie analizowanych wyrazów w *Wiz*: oznacza to, że wśród hasel czasownikowych

⁴⁵ T. Lisowski, op.cit., s. 63–69.

⁴⁶ W. Kuraszkiwicz, *Częstotliwość wyrazów...*, s. 703.

w tekście tym dominują hasła o niskich frekwencjach. Pozostaje to w zgodzie z ogólną, odwrotnie proporcjonalną zależnością między liczbą hapaks legomenów a długością tekstu, co znajduje potwierdzenie również we wskazaniach dla udziału czasowników o frekwencji równej 1 w leksykonie *Wiz*, znów znacznie wyższych niż w przypadku pozostałych tekstów (udział w hasłach: *Cresc* 14,4% // *NT* – 11,8%–13,1% // *Wiz* – 16,9%; udział w wyrazach: *Cresc* – 0,8% // *NT* – 0,5%–0,6% // *Wiz* 1,2%). Wyższy udział bardzo rzadkich haseł wyrazów czasownikowych w leksykonie *Cresc* niż w słownikach *NT* – zwłaszcza po wzięciu pod uwagę ogólnie niższej frekwencji czasowników w *Cresc* niż w *NT* – świadczy o różnorodności słownictwa czasownikowego tego tekstu.

6.1.3. Parametry charakteryzujące imiesłowcy – H_{part} , U_{part} , L_{part}

Jak pokazują dane zawarte w tabeli 5, tłumacz-adaptator *Cresc* posłużył się imiesłowami odmiennymi znacznie częściej niż tłumacze *NT*. Wszystkie parametry udziału imiesłowowych haseł i wyrazów w leksykonie *Cresc* są wyższe niż te same parametry w *NT*. Przewaga dotyczy zwłaszcza odsetka ogólnego haseł i udziału haseł bardzo rzadkich, co oznacza, że zbiór imiesłowów poświadczonych w *Księgach...* tworzą głównie hasła o niskich frekwencjach.

Tabela 5. Udział imiesłowów w leksykonach *Cresc* i *NT*⁴⁷

	H_{part}	% H_{part}	U_{part}	% U_{part}	L_{part}	% $L_{part}(H)$	% $L_{part}(U)$
<i>Cresc</i>	1 314	13,6	5 469	3,0	693	7,2	0,4
<i>G</i>	601	11,5	2 529	1,9	272	5,4	0,2
<i>N</i>	671	12,1	2 829	2,2	286	5,7	0,2
<i>B</i>	563	10,8	2 304	1,7	263	5,1	0,2
<i>W</i>	656	11,9	2 437	1,9	299	5,8	0,2

6.1.4. Parametry charakteryzujące przymiotniki – H_{ai} , U_{ai} , L_{ai}

Z wartości prezentowanych w tabeli 6 wynika, że pod względem udziału haseł i wyrazów w leksykonie *Cresc* przymiotniki nie dorównują imiesłowom ($H_{ai} = 1068$, $U_{ai} = 13969$ // $H_{part} = 1314$, $U_{part} = 5469$). Jednak – w odróżnieniu od imiesłowów – przymiotniki charakteryzują się znacznie wyższą liczbą użyć tekstowych. Właściwość ta pozwala wnioskować o większym niż w zbiorze imiesłowów udziale haseł o wysokich frekwencjach. Cecha ta charakteryzuje również leksykę *NT*, w której imiesłowcy przeważają nad przymiotnikami hasłowo, ale ustępują im w zakresie liczby poświadczeń. W charakterystyce kwantytatywnej przymiotników poświadczonych w *Księgach...* uwagę zwraca

⁴⁷ T. Lisowski, op.cit., s. 67–68.

wysoki w stosunku do przekładów odsetek wystąpień przymiotników (*Cresc* 7,6%, *NT* 3,9%–4,1%), co przemawia za tym, by uznać duży udział leksyki częstej w tym zbiorze za właściwość charakterystyczną dla *Cresc*.

Tabela 6. Udział przymiotników w leksykonach *Cresc* i *NT*⁴⁸

	H_{ai}	$\%H_{ai}$	U_{ai}	$\%U_{ai}$	L_{ai}	$\%L_{ai}(H)$	$\%L_{ai}(U)$
<i>Cresc</i>	1 068	11,0	13 969	7,6	42	4,2	0,2
<i>G</i>	540	10,4	5 442	4,0	194	3,8	0,1
<i>N</i>	538	9,7	5 281	3,9	198	3,6	0,2
<i>B</i>	506	9,7	5 360	3,9	155	3,0	0,1
<i>W</i>	518	9,4	5 400	4,1	184	3,3	0,2

Z uwagi na odmienną interpretację przymiotników (jako zbioru zawierającego – obok przymiotników – również imiesłowy przymiotnikowe) w pracy Kuraszkiwicz⁴⁹, wartości zawartych w tabeli 6 nie można porównać z danymi charakteryzującymi przymiotniki poświadczone w *Wiz*. Aby to umożliwić, zestawiono dane bezwzględne dotyczące przymiotników i imiesłowów odmiennych użytych w *Cresc*. Dane te, wraz z odpowiednimi wartościami odsetkowymi oraz z parametrami charakteryzującymi przymiotniki i imiesłowy odmiennie poświadczone w *Wiz*, zawarte są w tabeli 7.

Tabela 7. Łączny udział przymiotników i imiesłowów odmiennych w leksykonach *Cresc* i *Wiz*⁵⁰

	$H_{ai+part}$	$\%H_{ai+part}$	$U_{ai+part}$	$\%U_{ai+part}$	$L_{ai+part}$	$\%L_{ai+part}(H)$	$\%L_{ai+part}(U)$
<i>Cresc</i>	2 382	24,6	19 438	10,6	1 095	11,3	0,6
<i>Wiz</i>	848	13,0	6 644	7,3	380	5,8	0,4

Z zestawienia tego wynika, że w stosunku do przymiotników poświadczonych w *Wiz* przymiotniki użyte w *Cresc* odznaczają się znacznie wyższym odsetkiem wystąpień haseł (*Cresc* 24,6% // *Wiz* 13,0%) i znacznie wyższym udziałem (w leksykonie) haseł o frekwencji równej 1 (11,3% // 5,8%). W zakresie wartości dotyczących użycie wszystkich haseł (10,6% // 7,3%) i użycie haseł wyjątkowych (0,6% // 0,4%) dane właściwe dla przymiotników i imiesłowów odmiennych poświadczonych w *Cresc* również wykazują przewagę, choć już zdecydowanie mniejszą. Świadczy to o – odmiennie niż w przypadku

⁴⁸ Ibidem, s. 69–71.

⁴⁹ W. Kuraszkiwicz, *Częstotliwość wyrazów...*, s. 702.

⁵⁰ Ibidem, s. 704.

porównania *Cresc* z *NT* – bogatszym zasobie leksyki przymiotnikowej w *Księgach...* w porównaniu z leksykonem *Wizerunku*.

6.1.5. Parametry charakteryzujące przysłówki – H_{av} , U_{av} , L_{av}

Stosunki ilustrowane przez tabelę 8 pozwalają wnioskować o dużym udziale leksyki częstej odnieść również do zbioru przysłówek. W porównaniu z charakterystyką przysłówek w *NT*, przysłówki w *Cresc* odznaczają się wyższymi parametrami w zakresie odsetka haseł i wyrazów (*Cresc*: $H_{av} = 3,2\%$, $U_{av} = 5,1\%$, *NT*: $H_{av} = 2,1\%$ – $2,8\%$, $U_{av} = 0,7\%$ – $1,0\%$), przy czym w zestawieniu tym uwagę zwraca szczególnie wysoki odsetek wyrazów w *Cresc*. Wniosek o wysokim udziale słownictwa częstego wśród poświadczonych w *Cresc* przysłówek znajduje potwierdzenie w niskim, jak na wysoki odsetek użyć wyrazów, udziale w tej grupie słownictwa bardzo rzadkiego, stanowiącego 1,0% wszystkich haseł i 0,1% wszystkich wyrazów leksykonu (są to wskazania równe bądź bardzo zbliżone do wskazań uzyskanych dla *NT* – odpowiednio: 0,8%–1,0 i 0,1%). Fakt ten wiąże się zapewne z opisowym charakterem dzieła charakteryzującym szczegółowo różnorodne realia – pod względem zasobności w przysłówki *Cresc* jawi się zatem jako tekst znacznie bardziej opisowy niż XVI- i XVII-wieczne przekłady Nowego Testamentu.

Tabela 8. Udział przysłówek w leksykonach *Cresc* i *NT*⁵¹

	H_{av}	$\%H_{av}$	U_{av}	$\%U_{av}$	L_{av}	$\%L_{av}(H)$	$\%L_{av}(U)$
<i>Cresc</i>	305	3,2	9 409	5,1	95	1,0	0,1
<i>G</i>	127	2,5	961	0,7	52	1,0	0,1
<i>N</i>	129	2,3	1 166	0,9	49	0,9	0,1
<i>B</i>	146	2,8	1 229	1,0	55	1,1	0,1
<i>W</i>	114	2,1	1 087	0,8	44	0,8	0,1

6.2. Dyspersja leksemów reprezentujących poszczególne autosemantyczne części mowy poświadczone w leksykonie *Cresc*

Przeprowadzenie analizy porównawczej dyspersji leksemów należących do różnych autosemantycznych części mowy wiąże się z pewnymi trudnościami natury metodologicznej. Wynikają one z przyjętych w analizach Lisowskiego i Kuraszkiwicza odmiennych sposobów prezentacji parametrów charakteryzujących frekwencyjny rozkład analizowanej grupy słów. W pracy Lisowskiego przedstawiony został liczebny udział poszczególnych części mowy w grupach frekwencyjnych obliczonych dla całego leksykonu, w arty-

⁵¹ T. Lisowski, op.cit., s. 71–72.

kule Kuraszkiewicza natomiast dzieli się hasła i wyrazy na grupy frekwencyjne osobno dla poszczególnych części mowy. Obliczeń zawartych w obu pracach nie sposób uzgodnić, ponieważ: 1) w swojej pracy Kuraszkiewicz nie podaje liczby wystąpień hasła i wyrazów należących do poszczególnych autosemantycznych części mowy w kolejnych grupach frekwencyjnych obliczonych dla całego leksykonu; 2) dane zaprezentowane w rozprawie Lisowskiego nie pozwalają na odtworzenie poszczególnych dyspersji hasła i wyrazów należących do różnych części mowy. Z tego powodu analiza porównawcza dyspersji leksemów autosemantycznych poświadczonych w *Księgach...* przeprowadzona zostanie dwutorowo: osobno dla ustalenia stosunku między parametrami obliczonymi dla *Cresc* oraz dla *NT* wedle zasad prezentacji przyjętych w pracy Lisowskiego i osobno dla ustalenia relacji między dyspersjami obliczonymi dla *Cresc* i *Wiz* wedle założeń metodologicznych analizy przeprowadzonej przez Kuraszkiewicza. Pamiętać przy tym należy o tym, że w obu przypadkach wartości parametrów – mimo że wedle obu badaczy charakteryzują rozkład (dyspersję) hasła i wyrazów – są nieporównywalne, ponieważ do ich obliczenia użyto danych odmiennego typu.

Przy przedstawianiu wyników analizy prezentacja wartości liczbowych będących ich podstawą ograniczona zostanie wyłącznie do danych odsetkowych – wartości bezwzględne charakteryzujące rozkład autosemantycznych części mowy w grupach frekwencyjnych obliczonych dla całego leksykonu *Cresc* zamieszczone zostały w tabeli 9, odpowiadające im dane o charakterze bezwzględnym charakteryzujące przekłady dostępne są w pracach Lisowskiego⁵² i Kuraszkiewicza⁵³.

Tabela 9. Rozkład poszczególnych autosemantycznych części mowy w grupach frekwencyjnych leksykonu *Cresc* – wartości bezwzględne

	H_s	U_s	H_{vcon}	U_{vcon}	H_{part}	U_{part}	H_{ai}	U_{ai}	H_{av}	U_{av}
1.	18	9 605	9	12 833	–	–	5	2 096	7	5 120
2.	167	17 606	65	6 457	14	1 150	66	6 428	21	2 312
3.	258	7 698	132	3 815	30	880	72	2 266	30	975
4.	22	418	15	285	4	76	5	65	5	95
5.	1 724	9 671	1 422	7 035	573	2 670	518	2 682	147	812
6.	1 425	1 425	1 398	1 398	693	693	402	402	95	95

⁵² T. Lisowski, op.cit., s. 74–76, tabela 16.

⁵³ W. Kuraszkiewicz, *Częstotliwość wyrazów...*, s. 699–705.

6.2.1. Rozkład autosemantycznych części mowy w poszczególnych grupach frekwencyjnych leksykonu *Cresc* i *NT*

6.2.1.1. Rozkład rzeczowników

Udział haseł i wyrazów rzeczownikowych w grupach frekwencyjnych leksykonu *Cresc* prezentuje tabela 10.

Tabela 10. Udział rzeczowników w grupach frekwencyjnych leksykonu *Cresc* i leksykonów *NT*⁵⁴

	<i>Cresc</i>		<i>G</i>		<i>N</i>		<i>B</i>		<i>W</i>	
	% <i>H_s</i>	% <i>U_s</i>	% <i>H_s</i>	% <i>U_s</i>	% <i>H_s</i>	% <i>U_s</i>	% <i>H_s</i>	% <i>U_s</i>	% <i>H_s</i>	% <i>U_s</i>
1.	0,5	20,6	0,4	12,9	0,4	14,6	0,4	13,8	0,4	15,7
2.	4,6	37,8	4,4	42,8	4,5	42,4	4,1	41,0	4,3	41,5
3.	7,1	16,5	5,3	14,7	4,9	13,4	5,7	15,7	5,0	13,6
4.	0,6	0,9	0,3	0,5	0,5	0,9	0,4	0,7	0,4	0,8
5.	47,7	20,8	59,8	27,1	57,0	26,4	58,8	26,8	56,9	26,1
6.	39,4	3,1	29,9	2,0	32,7	2,4	30,6	2,0	32,9	2,4

W zakresie rozkładu frekwencyjnego haseł między porównywanymi tekstami występują zarówno podobieństwa, jak i różnice. Podobny rozkład haseł rzeczownikowych charakteryzuje grupy haseł najczęstszych (grupa 1 – *Cresc* 0,5%, *NT* 0,4%) i bardzo częstych (grupa 2 – *Cresc* 4,6%, *NT* 4,1%–4,5%), niewielka różnica dzieli też wskazania analizowanych tekstów w grupie haseł o przeciętnej częstości użyciu (grupa 4 – *Cresc* 0,6%, *NT* 0,3%–0,5%). Podobne wskazania, choć nieco większe w przypadku *Cresc*, charakteryzują grupę wyrazów niezbyt częstych (grupa 3 – *Cresc* 7,1%, *NT* 4,9%–5,7%). Istotne różnice dotyczą wskazań dla grup wyrazów rzadkich i bardzo rzadkich, w których różnice odsetkowe oscylują odpowiednio między 9,2% a 12,1% i między 6,5% a 9,5%. W grupie wyrazów rzadkich *Księgi...* charakteryzują się mniejszym niż przekłady Nowego Testamentu odsetkiem haseł rzeczownikowych (47,7%, *NT* 56,9%–59,8%), w grupie haseł wyjątkowych mniejszy udział rzeczowników cechuje przekłady (29,2%–32,9%, *Cresc* 39,4%). Istotne różnice w udziale rzeczowników dwóch ostatnich grup idą w parze z różnicami w odsetku pochodzących od nich wyrazów: w ustalonej dla leksykonu *Cresc* grupie 5 jest ich proporcjonalnie mniej (20,8% // *NT* 26,1%–27,1%), zaś w grupie 6 – odpowiednio więcej (3,1% // *NT* 2,0%–2,4%). Zwraca uwagę znacznie wyższy w *Cresc* niż w przekładach – przy niewielkiej tylko przewadze odsetka haseł – procent użyciu wyrazów rzeczownikowych w grupie 1 (20,6% // *NT*

⁵⁴ T. Lisowski, op.cit., s. 74–76, tabela 16.

12,9%–15,7%), a także nieco niższy w *Cresc* niż w przekładach – mimo nieco wyższego udziału haseł – udział rzeczowników w grupie 2 (37,8%, *NT* 41,0%–42,8%). Z przeprowadzonej analizy wynika zatem, że w porównaniu z *NT* w *Cresc* większy udział mają rzeczowniki należące do skrajnych grup: stosunkowo więcej jest rzeczowników najczęstszych, które dodatkowo osiągają wyższe frekwencje, oraz rzeczowników najrzadszych, co – w odniesieniu do danych dotyczących przekładów – pociąga za sobą zmniejszenie wartości osiągniętych przez rzeczowniki należące do grup drugiej i przedostatniej, czyli rzeczowniki bardzo częste i rzadkie.

6.2.1.2. Rozkład czasowników

Danych dotyczących udziału czasowników w grupach frekwencyjnych porównywanych tekstów w zasadzie nie powinno się zestawiać – w pracy Lisowskiego w skład tej grupy haseł i wyrazów wchodzi nie tylko czasownikowe formy osobowe, nieosobowe i imiesłowy nieodmienne, ale również imiesłowy odmienne, w opracowywaniu materiału słownikowego *Cresc* przyjęto natomiast – za *SPXVI* – zasadę traktowania imiesłowów przymiotnikowych jako odrębnych haseł; są to zatem zbiory nierównoważne jakościowo. Mimo to porównanie obliczeń uzyskanych dla tych grup może być pouczające, zwłaszcza jeżeli uzupełni się je o dane będące sumą użyć czasowników i imiesłowów poświadczonych w *Cresc* (H_v)⁵⁵ – zob. tabela 11.

Tabela 11. Udział czasowników w poszczególnych grupach frekwencyjnych leksykonu *Cresc* i leksykonów *NT*⁵⁶

	<i>Cresc</i>			<i>G</i>		<i>N</i>		<i>B</i>		<i>W</i>	
	% H_{vcon}	% U_{vcon}	% U_v	% H_v	% U_v	% H_v	% U_v	% H_v	% U_v	% H_v	% U_v
1.	0,3	40,3	34,4	0,2	31,6	0,3	32,9	0,2	32,0	0,3	32,4
2.	2,1	20,3	20,4	2,5	26,3	2,4	24,4	2,4	27,3	2,3	25,7
3.	4,3	12,0	12,6	4,1	12,3	3,7	11,8	3,8	11,6	3,9	12,0
4.	0,5	0,9	1,0	0,5	1,0	0,2	0,5	0,4	0,7	0,5	0,9
5.	46,8	22,1	26,0	56,1	26,0	55,0	27,2	54,5	25,3	54,0	25,7
6.	46,0	4,4	5,6	36,6	2,8	38,4	3,3	38,7	3,0	39,0	3,3

Wymowę wartości dotyczących haseł czasownikowych w *Cresc* można próbować korygować, powołując się na dane bezwzględne dotyczące haseł imiesłowowych: grupa 1 – brak haseł, grupa 2 – 14 haseł, grupa 3 – 30 haseł, grupa 4 – 4 hasła, grupa 5 – 573 hasła, grupa 6 – 693 hasła. Jeśli imiesło-

⁵⁵ W przypadku haseł zsumowanie nie rozwiązuje problemu, a tylko wprowadza w błąd, zawyżając liczbę jednostek.

⁵⁶ T. Lisowski, op.cit., s. 74–76, tabela 16.

wy zinterpretowałyby się jako hasła czasownikowe, to wartość czasowników w grupie 1 – z uwagi na brak poświadczeń w niej imiesłowów – mogłaby się ewentualnie tylko zmniejszyć. Na pewno zatem w *Cresc* w grupie tej nie poświadczone więcej tak rozumianych haseł czasownikowych niż w *NT*. Prawdopodobnie niewiele zmieniłyby się odsetek haseł czasownikowych w grupie 4. W zakresie wartości uzyskanych dla sumy użyć wyrazów czasownikowych i imiesłowowych zaznacza się niewielka przewaga na rzecz *Cresc* w obrębie grup skrajnych (grupa 1 – *Cresc* 34,4% // *NT* 31,6%–32,9%; grupa 6 – *Cresc* 5,6% // *NT* 2,8%–3,3%) oraz nieco znaczniejsza różnica w grupie 2 – tym razem na korzyść przekładów (*Cresc* 20,4% // *NT* 24,2%–27,3%). Rozkład tych wartości świadczy o tym, że wśród użyć wyrazów czasownikowych częstsze w *Cresc* niż w przekładach są wystąpienia haseł o bardzo wysokich frekwencjach i haseł użytych tylko raz.

6.2.1.3. Rozkład przymiotników

Z danych dotyczących przymiotników (tabela 12) wynika, że w zakresie ich wystąpień *Cresc* odznacza się znacznie wyższym pułapem użyć haseł i wyrazów najczęstszych i bardzo częstych (grupy: 1 – *Cresc* $H = 0,5\%$ // *NT* $H = 0,2\%$, $U = 15,0\%$ // $U = 9,8\%$ – $10,5\%$; 2 – $H = 6,2\%$ // $H = 2,0\%$ – $2,5\%$, $U = 46,0\%$ // $U = 26,8\%$ – $38,2\%$) oraz niższym udziałem haseł i znacznie niższym udziałem wyrazów rzadkich (grupa 5 – *Cresc* $H = 48,5\%$ // *NT* $H = 54,5\%$ – $61,1\%$, $U = 19,2\%$ // $U = 30,6\%$ – $36,3\%$). Oznacza to, że poświadczone w *Księgach...* przymiotniki stanowią grupę wyrazów i haseł znacznie mniej zróżnicowaną niż w przekładach.

Tabela 12. Udział przymiotników w poszczególnych grupach frekwencyjnych leksykonu *Cresc* i leksykonów *NT*⁵⁷

	<i>Cresc</i>		<i>G</i>		<i>N</i>		<i>B</i>		<i>W</i>	
	% H_{ai}	% U_{ai}	% H_{ai}	% U_{ai}	% H_{ai}	% U_{ai}	% H_{ai}	% U_{ai}	% H_{ai}	% U_{ai}
1.	0,5	15,0	0,2	10,5	0,2	10,2	0,2	9,9	0,2	9,8
2.	6,2	46,0	2,4	30,9	2,6	30,8	2,0	26,8	3,5	38,2
3.	6,7	16,2	4,1	17,8	5,2	20,1	6,1	25,3	4,8	17,1
4.	0,5	0,7	0,4	0,9	0,7	1,8	–	–	0,4	0,8
5.	48,5	19,2	56,9	36,3	54,5	33,4	61,1	35,6	55,6	30,6
6.	37,6	2,9	36,1	3,6	36,8	3,7	30,6	2,9	35,5	3,4

6.2.1.3. Rozkład przysłówków

Dane odsetkowe charakteryzujące przysłówki prezentuje tabela 13.

⁵⁷ Ibidem.

Tabela 13. Udział przysłówków w poszczególnych grupach frekwencyjnych leksykonu *Cresc* i leksykonów *NT*⁵⁸

	<i>Cresc</i>		<i>G</i>		<i>N</i>		<i>B</i>		<i>W</i>	
	% <i>H_{av}</i>	% <i>U_{av}</i>	% <i>H_{av}</i>	% <i>U_{av}</i>	% <i>H_{av}</i>	% <i>U_{av}</i>	% <i>H_{av}</i>	% <i>U_{av}</i>	% <i>H_{av}</i>	% <i>U_{av}</i>
1.	2,3	54,4	–	–	–	–	–	–	–	–
2.	6,9	24,6	1,5	26,6	2,3	43,9	2,7	40,6	2,6	44,3
3.	9,8	10,4	3,8	20,0	4,7	19,2	4,1	17,1	4,4	19,1
4.	1,6	1,0	–	–	1,6	4,1	–	–	0,9	2,2
5.	48,2	8,6	55,6	48,0	53,5	28,6	55,5	37,8	53,5	30,3
6.	31,1	1,0	39,1	5,4	38,0	4,2	37,7	4,5	38,6	4,0

Przysłówki w *Cresc* charakteryzuje znacznie większy odsetek haseł należących do grup 1, 2 i 3 (*Cresc*: 2,3%, 6,9% i 9,8% // *NT*: 1,5%–2,7% i 3,8%–4,7%). W zakresie użyć pochodzących od nich wyrazów – za wyjątkiem poświadczeń z grupy 1 notowanych wyłącznie w *Cresc* – w *Księgach...* proporcje te są odwrotne, z czego wynika, że w *Cresc* większy odsetek haseł daje zasadniczo znacznie mniejszy procent ich użyć niż w *NT* (regule tej wymyka się użycie przysłówków z grupy 2 poświadczonych w *G*, osiągające pułap zbliżony do przymiotników z tej samej grupy w *Cresc*: *Cresc* 24,6%, *G* 26,6%; pozostałe przekłady: 40,6%–44,3%). Zjawisko niskich użyć od haseł bardzo częstych i częstych związane jest z bardzo wysoką frekwencją haseł przysłówkowych z grupy 1 (7 haseł dających 5120 użyć), procentowo przewyższającą nawet wskazania dla najczęstszych haseł rzeczownikowych i czasownikowych. Efektem tego jest również niższy niż w *NT* odsetek haseł rzadkich i wyjątkowych (grupa 5 – *Cresc* 48,2% // *NT* 53,5%–55,6%; grupa 6 – 31,1% // 37,7%–39,1%) oraz znacznie niższy odsetek pochodzących od nich wyrazów (grupa 5 – 8,6% // 28,6%–48,0%; grupa 6 – 1,0% // 4,0%–5,4%). Oznacza to, że w skład grupy przysłówków poświadczonych w *Cresc* wchodzi głównie hasła o bardzo wysokich frekwencjach, znacznie przewyższających wskazania obliczone dla przysłówków użytych w przekładach Nowego Testamentu.

6.2.2. Rozkład autosemantycznych części mowy w poszczególnych grupach frekwencyjnych leksykonu *Cresc* i *Wiz*

6.2.2.1. Rozkład rzeczowników

Z analizy danych zawartych w tabeli 14 wynika, że rozkład rzeczowników w *Cresc* i *Wiz* jest zbliżony. Ze znaczniejszych różnic warto zwrócić uwagę na nieco większy pułap użyć w *Cresc* wyrazów rzeczownikowych od haseł naj-

⁵⁸ Ibidem.

częstszych i bardzo częstych (grupa 1 – *Cresc* 29,7% // *Wiz* 24,3%; grupa 2 – 29,0% // 26,9%), świadczący o wyższych niż w *Wiz* frekwencjach rzeczowników wchodzących w skład tej grupy.

Tabela 14. Dyspersja rzeczowników w *Cresc* i *Wiz*⁵⁹

	<i>Cresc</i>				<i>Wiz</i>	
	H_s	U_s	$\%H_s$	$\%U_s$	$\%H_s$	$\%U_s$
1.	36	13 598	1,0	29,7	1,0	24,3
2.	144	13 463	4,0	29,0	4,0	26,9
3.	415	10 436	11,5	22,4	14,3	26,2
4.	35	455	1,0	1,0	1,8	1,8
5.	1 559	7 180	43,1	15,4	40,3	16,0
6.	1 425	1 425	39,4	3,1	38,6	4,8

6.2.2.1. Rozkład czasowników

Rozkłady czasowników w obu tekstach znacznie odbiegają od siebie tylko w zakresie użyć wyrazów z grup o częstych frekwencjach (1, 2 i 3) (tabela 15). Największe odstępstwo (16,3%) dotyczy wyrazów najczęstszych, w tej grupie wyższe wartości charakteryzują czasowniki poświadczane w *Cresc* (*Cresc* 50,3% // *Wiz* 34,0%). W pozostałych dwóch grupach frekwencyjnych dysproporcja jest znacznie mniejsza (ok. 5%), a relacje odsetkowe odwrócone: przeważają wartości obliczone dla *Wiz* (grupa 2 – 17,9% // 22,7%; grupa 3 – 11,1% // 16,8%). Z obserwacji tych wywnioskować można, że w porównaniu z *Wiz* nadwyżka użyć czasowników o najwyższych frekwencjach skutkuje spadkiem wartości w obrębie haseł czasownikowych z pozostałych grup frekwencyjnych, zwłaszcza z grup 2 i 3.

Tabela 15. Dyspersja czasowników w *Cresc* i *Wiz*⁶⁰

	<i>Cresc</i>				<i>Wiz</i>	
	H_{vcon}	U_{vcon}	$\%H_{vcon}$	$\%U_{vcon}$	$\%H_{vcon}$	$\%U_{vcon}$
1.	30	16 215	1,0	50,3	1,0	34,0
2.	121	5 688	4,0	17,9	4,0	22,7
3.	218	3 518	7,2	11,1	10,4	16,8
4.	31	310	1,0	1,0	2,6	2,7
5.	1 243	4 694	40,9	14,7	38,0	17,2
6.	1 398	1 398	46,0	4,4	44,0	6,6

⁵⁹ W. Kuraskiewicz, *Częstotliwość wyrazów...*, s. 702.

⁶⁰ Ibidem, s. 703.

6.2.2.1. Rozkład przymiotników⁶¹

Rozkład przymiotników jest w obu tekstach w zasadzie zgodny. Jedyna różnica przekraczająca pułap 3% dotyczy – po raz kolejny – użycia wyrazów z grupy 1 (*Cresc* 27,2% // *Wiz* 22,0%), z czego można wywnioskować, że poświadczone w *Cresc* hasła przymiotnikowe z grupy 1 odznaczają się wyższymi osiągnięciami frekwencyjnymi niż odpowiadające im hasła w *Wiz* – zob. tabela 16.

Tabela 16. Dyspersja przymiotników w *Cresc* i *Wiz*⁶²

	<i>Cresc</i>				<i>Wiz</i>	
	$H_{ai+part}$	$U_{ai+part}$	$\%H_{ai+part}$	$\%U_{ai+part}$	$\%H_{ai+part}$	$\%U_{ai+part}$
1.	24	5 278	1,0	27,2	1,0	22,0
2.	95	5 744	4,0	30,0	4,0	31,0
3.	254	4 102	10,7	21,1	12,2	23,3
4.	4	360	0,2	1,9	1,8	1,8
5.	869	2 839	36,5	14,6	36,2	16,1
6.	1 095	1 095	46,0	5,6	44,9	5,8

7. Podsumowanie

Z przeprowadzonej analizy wynika, że między charakterystyką kwantytatywną słownika *Cresc* a wartościami obliczonymi dla leksykonów przekładów *NT* i *Wiz* zachodzą liczne różnice. Z uwagi na to, że różnice te w zależności od porównywanego z *Cresc* tekstu mają różną rozpiętość i kierunek, uszeregowano je według natężenia oraz proporcji w osobnych grupach dla relacji *Cresc* – *NT* i *Cresc* – *Wiz*:

A. Wskazania dla *Cresc* wykazujące istotne różnice względem wskaźników dla *NT*

1. Wskazania znacznie wyższe⁶³ (14)
  - wartość współczynnika *K*,
  - odsetek wystąpień haseł w 6. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek użycy wyrazów autosemantycznych części mowy,
  - odsetek użycy wyrazów rzeczownikowych,
  - odsetek użycy wyrazów przysłówkowych,

⁶¹ W skład tej grupy Kuraskiewicz zalicza, obok przymiotników, również imiesłowy przymiotnikowe. Dane dotyczące *Cresc* w tej części analizy zostały do tej zasady dostosowane.

⁶² Ibidem, s. 704.

⁶³ Przyjęto następującą segmentację: różnice znaczne to różnice przekraczające pułap 6%, różnice umiarkowane to wartości odległe od siebie o: od 3% do 6%; dla wartości odsetkowych poniżej 6% za różnice znaczne uznano tylko te różnice, przy których stosunek między wartościami wyraża się w proporcjach 1 do 2.

- odsetek wystąpień hasel rzeczownikowych w 6. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek użyć wyrazów czasownikowych w 1. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek użyć wyrazów czasownikowych w 6. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek wystąpień hasel przymiotnikowych w 2. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek użyć wyrazów przymiotnikowych w 2. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek wystąpień hasel przysłówkowych w 1. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek wystąpień hasel przysłówkowych w 2. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek wystąpień hasel przysłówkowych w 3. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek użyć wyrazów przysłówkowych w 1. grupie frekwencyjnej.
2. Wskazania umiarkowanie wyższe (14)
- wartość parametru oryginalności słownictwa (I),
  - odsetek wystąpień hasel autosemantycznych części mowy,
  - odsetek wystąpień hasel rzeczownikowych,
  - odsetek wystąpień rzeczownikowych hasel wyjątkowych,
  - odsetek użyć rzeczownikowych wyrazów wyjątkowych,
  - odsetek użyć czasownikowych wyrazów wyjątkowych,
  - odsetek wystąpień hasel imiesłowowych,
  - odsetek użyć wyrazów imiesłowowych,
  - odsetek wystąpień imiesłowowych hasel wyjątkowych,
  - odsetek użyć imiesłowowych wyrazów wyjątkowych,
  - odsetek użyć wyrazów przymiotnikowych,
  - odsetek użyć wyrazów rzeczownikowych w 6. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek wystąpień hasel przymiotnikowych w 1. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek użyć wyrazów przymiotnikowych w 1. grupie frekwencyjnej.
3. Wskazania znacznie niższe (12)
- wartość średniej arytmetycznej częstości występowania hasel (F),
  - odsetek wystąpień hasel w 5. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek wystąpień hasel rzeczownikowych w 5. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek użyć wyrazów rzeczownikowych w 5. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek użyć wyrazów przymiotnikowych w 5. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek wystąpień hasel przymiotnikowych w 5. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek wystąpień hasel przysłówkowych w 5. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek wystąpień hasel przysłówkowych w 6. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek użyć wyrazów przysłówkowych w 3. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek użyć wyrazów przysłówkowych w 6. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek użyć wyrazów przysłówkowych w 2. grupie frekwencyjnej,
  - odsetek użyć wyrazów przysłówkowych w 5. grupie frekwencyjnej.
4. Wskazania umiarkowanie niższe (3)
- odsetek wystąpień hasel czasownikowych,
  - odsetek użyć wyrazów czasownikowych,

– odsetek użyć wyrazów czasownikowych w 2. grupie frekwencyjnej.

B. Wskazania dla *Cresc* wykazujące istotne różnice względem wskaźników dla *Wiz*

1. Wskazania znacznie wyższe (4)

– wartość średniej arytmetycznej częstości występowania hasła (F),

– odsetek wystąpień hasła przymiotnikowych i imiesłowowych,

– odsetek wystąpień przymiotnikowych i imiesłowowych hasła wyjątkowych,

– odsetek użyć wyrazów czasownikowych w 1. grupie frekwencyjnej.

2. Wskazania umiarkowanie wyższe (3)

– odsetek użyć wyrazów rzeczownikowych,

– odsetek użyć wyrazów przymiotnikowych i imiesłowowych,

– odsetek użyć wyrazów rzeczownikowych w 1. grupie frekwencyjnej.

3. Wskazania znacznie niższe (1)

– odsetek wystąpień hasła czasownikowych.

4. Wskazania umiarkowanie niższe (7)

– odsetek użyć wyrazów w 5. grupie frekwencyjnej,

– odsetek wystąpień czasownikowych hasła wyjątkowych,

– odsetek użyć czasownikowych wyrazów wyjątkowych,

– odsetek użyć wyrazów czasownikowych w 3. grupie frekwencyjnej,

– odsetek użyć wyrazów rzeczownikowych w 3. grupie frekwencyjnej,

– odsetek użyć wyrazów czasownikowych w 2. grupie frekwencyjnej,

– odsetek użyć wyrazów czasownikowych w 3. grupie frekwencyjnej.

Tabela 17. Wskazania statystyczne *Cresc* – istotne różnice w stosunku do wskaźników *NT*

	wyższe	niższe	razem
znaczące	14	12	26 (61%)
umiarkowane	14	3	17 (39%)
razem	28 (65%)	15 (35%)	43

Tabela 18. Wskazania statystyczne *Cresc* – istotne różnice w stosunku do wskaźników *Wiz*

	wyższe	niższe	razem
znaczące	4	1	5 (33%)
umiarkowane	3	7	10 (67%)
razem	7 (47%)	8 (53%)	15

Cresc bardziej różni się od *NT* niż od *Wiz* (zob. tabele: 17 i 18) – przemawia za tym liczba odchyłeń, znacznie wyższa w przypadku zestawienia z przekładami (43), a także wysoki odsetek różnic znacznych (61%). W stosunku do *NT* w *Cresc* przeważają odchylenia, w których wskazania przyjmują wyższe wartości (28 różnic, 65%). W stosunku do *NT* *Cresc* odznacza się też bardziej obfitym słownictwem, co zaznacza się znacznie wyższym udziałem w leksyce tego tekstu słownictwa o frekwencji równej 1 – w obrębie autosemantycznych części mowy częściej niż w *NT* są to hasła rzeczownikowe, czasownikowe i imiesłowowe. Analiza wykazała też, że tekst *Ksiąg...* tworzy większą liczbę haseł i wyrazów autosemantycznych. Wśród nich znacznie więcej jest rzeczowników, a zwłaszcza przysłówków, wśród których z kolei znaleźć można większy odsetek haseł o wysokich frekwencjach; *Księgi...* – w odróżnieniu od przekładów Nowego Testamentu – obfitują też w imiesłowy, których zasób jest nie tylko liczniejszy pod względem wyrazowym, ale także hasłowym. Mniej niż w *NT* jest natomiast czasowników, jest to jednak w *Cresc* zbiór bardziej różnorodny (wyższy odsetek haseł o frekwencji równej 1).

Pod względem charakterystyki kwantytatywnej *Księgom...* znacznie bliżej jest do *Wizerunku* – świadczy o tym o wiele niższa liczba odchyłeń (15, to zaledwie 1/3 odchyłeń między *Cresc* a *NT*), a także niski odsetek różnic znacznych (6 różnic, 33%). Wskazania wyższe i niższe są mniej więcej równoważne. W *Cresc* poświadczonych jest więcej przymiotników (liczonych razem z imiesłowami odmiennymi), zbiór ten jest też znacznie bardziej różnorodny. Więcej jest też przysłówków, zwłaszcza o bardzo wysokich frekwencjach, a także rzeczowników (pod tymi dwoma względami *Cresc* zdecydowanie dominuje nad wszystkimi użytymi jako podstawa porównawcza tekstami). *Księgi...* nie dorównują natomiast *Wizerunkowi* w zakresie poświadczeń haseł i wyrazów czasownikowych – zbiór ten jest w *Wiz* nie tylko liczniejszy, ale i bardziej różnorodny.

Przeprowadzona analiza nie potwierdziła wnioskowanej przez Kuraszkiewicza proporcjonalnej zależności między obfitością słownictwa a wartością artystyczną utworu – pod tym względem zarówno *Cresc*, jak i *Wiz* należą do tekstów o znacznie różnorodniejszym zbiorze leksemów. Charakterystyka kwantytatywna potwierdza jednak inne spostrzeżenie autora analizy statystycznej *Wizerunku*, dotyczące zależności bogactwa słownictwa od treści tekstu – im bliższa jest ona realiów i im różnorodniejszych aspektów dotyczy, tym obfitsze jest użyte do jej oddania słownictwo. Znajduje to potwierdzenie zarówno w odniesieniu do tekstu *Ksiąg o gospodarstwie*, jak i do tekstu *Wizerunku*, pod wieloma względami statystycznie mu bliskiemu – oba spełniają bowiem przytoczone warunki. Wynikiem przeprowadzonej analizy jest możliwość uzupełnienia tego wniosku o inne szczegóły, zwłaszcza w odniesieniu do

Cresc: pozwalają one wiązać wspomniane cechy treściowe z wysokimi wskazaniami dla rzeczowników, przymiotników i imiesłowów, a przede wszystkim dla przysłówków, których bardzo wysoki wskaźnik w *Cresc* w zakresie frekwencji wyrazów przewyższa wskazania z *NT* pięciokrotnie, a w przypadku *G* nawet sześciokrotnie. Prawdopodobnie fakt ten wiązać należy z poradnikowym charakterem *Ksiąg...*, czyli z treścią skupioną na czynnościach i na sposobie ich wykonywania. Z tezą tą pozornie nie zgadzają się niskie wskazania frekwencyjne osiągnięte przez zbiór poświadczonych w *Cresc* czasowników – z bardzo wysokich notowań czasownika *być*⁶⁴ wnioskować można, że większość orzeczeń w *Cresc* to orzeczenia imienne (co może też tłumaczyć wysoki odsetek poświadczonych w *Ksiągach...* imiesłowów i przymiotników).

Marek Osiewicz

Quantitative and comparative analysis of the vocabulary of Piotr Krescentyn's *Księgi o gospodarstwie* (Polish translation: 1549)

The article presents the results of a quantitative analysis of the vocabulary attested in the Polish translation of the work of Pietro de' Crescenzi (Piotr Krescentyn) *Księgi o gospodarstwie* (original title: *Opus ruralium commodorum*) against the statistical characteristics of the translations of the New Testament from the latter half of the sixteenth century and the beginning of the seventeenth century, and the text of *Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego* (The Life of the Honest Man) by Mikołaj Rej. The following statistical parameters were studied: the number of words, the number of entries, *K* quantity factor, arithmetic mean of the frequency of entries, dispersion of entries, vocabulary originality parameter *I*, distribution of the autosemantic parts of speech (lexical category) and the distribution of individual autosemantic parts of speech (lexical categories). The analysis shows that, with regard to the statistical approach, the vocabulary of *Księgi...* is rather closer to *Wizerunek* than to the translations of the New Testament – in comparison to the latter, *Księgi...* is characterized by a far more ample vocabulary, greater number of entries and autosemantic words, greater number of attested nouns, adverbs in particular (the latter group is characterized by a higher percentage of entries with high frequency). *Księgi...*, as compared to the translations of the New Testament, also abounds with participles whose repertory is not only more numerous with regard to words but also to entries. The analysis confirms the observation made by Władysław Kuraszkiewicz with reference to the dependence between the quantity of vocabulary and the content of texts – the closer it is to real life and refers to its diverse aspects, the richer vocabulary is used for its rendering.

---

⁶⁴ Czasownik ten zajmuje najwyższą pozycję na liście frekwencyjnej całego leksykonu *Cresc*. Dla porównania, we wszystkich czterech analizowanych przez Lisowskiego przekładach Nowego Testamentu czasownik ten znalazł się dopiero na trzeciej pozycji ogólnej listy frekwencyjnej, ustępując miejsca leksemom *i* oraz *on* (por. T. Lisowski, op.cit., s. 86, tabela 21.).

KEY WORDS: history of the Polish language, Polish language in the 16th century, language of printed texts, quantitative linguistics, lexis, stylistics, comparative analysis.

dr Marek Osiewicz, Zakład Historii Języka Polskiego, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; zainteresowania badawcze: polszczyzna druków z pierwszej połowy XVI wieku, fonetyka, fonologia, morfologia historyczna, metodologia badań historycznojęzykowych.